भक्तपुर नगरका लोपोन्मुख परम्परागत नृत्यहरू
एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व
विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक
परिपूर्तिको निमित्त प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तोता
सुलोचना छ्वाजू
रोल नं.: २८००४५
रजिष्ट्रेसन नं.: ६-२-४०८-२५२-२००४
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभाग त्रि.वि., कीर्तिपुर,
काठमाडौं, नेपाल
२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय

नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभाग

शोध निर्देशकको मन्तव्य

श्री सुलोचना छ्वाजूले मेरो निर्देशनमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति र पुरातत्व विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक परिपूर्तिको निमित्त **भक्तपुर नगरका लोपोन्मुख परम्परागत नृत्यहरु एक अध्ययन** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । म निजको कार्यबाट सन्तुष्ट छु । अतः प्रस्तुत शोधपत्र परीक्षण मूल्याङ्कनका निमित्त सिफारिश गर्दछु ।

....

निर्मला पोखरेल

शोध निर्देशक

मितिः

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विभाग स्नातकोत्तर तह द्बितीय वर्षको शोध प्रबन्ध अन्तर्गत **भक्तपुर नगरका लोपोन्मुख परम्परागत नृत्यहरु एक अध्ययन** मेरो लागि ठूलो उपलब्धि र आत्मसन्तुष्टिको विषय बनेको छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभाग द्बितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता अध्ययन नामक प्रस्तुत अध्ययन पत्र तयार पारी प्रस्तुत गरेको छु । शोधपत्र लेखन कार्यमा आफ्नो अमूल्य समय, सल्लाह, सुझाव तथा निर्देशन दिएर शोध निर्देशकको भूमिका निर्वाह गर्नु हुने आदर्णीय गुरुआमा निर्मला पोखरेल प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्रको शोध लेखन देखि आवश्यक सल्लाह सुझाव दिनु हुने आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख प्रा.डा. धनबहादुर कुँवर तथा प्रा.डा. वीणा पौड्याल र मलाई सधैं प्रेरित गर्नुहुने गुरु प्रा.डा.पुरुषोत्तमलोचन श्रेष्ठ प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यस शोधकार्यको लागि सहयोग गर्नु हुने सम्बन्धित नाचका गुरु, नाइके, कलाकार, भजन गुठी, संस्था आदिलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु । त्यस्तै कम्प्युटर सेटिङका लागि सहयोग गर्नु हुने भाई नविन फोजू, साथी बालकृष्ण वनमाला, बहिनीहरु सीता प्रजापति, कृतिका प्रजापतिलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

त्यस्तै मलाई सदा माया र सहयोग गर्ने मेरी आमा रत्नमाया छ्वाजू, बुबा (ससुरा) कृष्णभक्त लवजू र सासूआमा कृष्णमाया लवजूलाई पनि धेरै धरै धन्यवाद दिन चाहन्छु । मेरा जीवनका हरेक सुख, दुःखमा साथ दिने सहयात्री र मलाई यस शोधकार्य गर्नको लागि सदा उत्साहित गर्ने जीवनसाथी नीरज लवजु प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

धन्यवाद ।

शोधार्थी

सुलोचना छ्वाजू

मिति :

विषय-सूची

शीर्षक	पृष्ठ
कृतज्ञता ज्ञापन	I
विषय सूची	II
नक्सा	VIII
पहिलो - अध्याय	१–११
परिचय	१
१.१ सामान्य परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ उद्देश्य	३
१.४ औचित्य तथा महत्व	४
१.५ पूर्व साहित्य समीक्षा	४
१.६ अध्ययन क्षेत्र तथा सीमा	१०
१.७ अनुसन्धान विधि	१०
१.७.१ प्राथमिक स्रोत	१०
१.७.१.१ अन्तर्वार्ता	१०
१.७.१.२ अवलोकन	१०
१.७.१.३ तस्वीर	११
१.७.२ द्वितीयक स्रोत	११

दोस्रो - अध्याय १२-३६

अध्ययन क्षेत्रको परिचय १२

२.१ भौगोलिक परिचय १२

२.२ ऐतिहासिक परिचय १३

२.३ धार्मिक तथा सांस्कृतिक परिचय २४

२.३.१ न्यातापोल मन्दिर (पाँचतल्ले मन्दिर) २७

२.३.२ चा“गुनारायण मन्दिर २८

२.३.३ विस्केट जात्रा २९

२.३.४ गाईजात्रा ३२

२.३.५ गठामुंग चह्रे (घण्टाकर्ण चतुर्दशी) ३५

तेस्रो - अध्याय ३७-५०

नेपालमा नृत्य परम्पराको इतिहास ३७

३.१ पृष्ठभूमि ३७

३.२ किरातकाल ३८

३.३ लिच्छविकाल ३९

३.४ मध्यकाल ४१

३.५ शाहकाल र राणाकाल ४९

चौथो – अध्याय ५१-१०३

परम्परागत नृत्यहरु ५१

४.१ ख प्याखँ (कथा नाच) ५१-६५

४.१.१ परिचय र ऐतिहासिकता ५१

४.१.१.२ विराट पर्व ५३

४.१.१.३ कनकसुन्दरी र सुवर्णकेतुको कथा ५६

४.१.१.४ एकवीर र एकीयावलीको कथा ५८

४.१.२ वार्षिक कार्यक्रम (प्रदर्शन प्रक्रिया, विधिविधान, पूजा) ५९

४.१.२.१ नासःद्यः सालहय्गु (नासःद्यःको आह्वान गर्नु) ६०

४.१.२.२ चाली पूजा ६०

४.१.२.३ जती पूजा ६१

४.१.२.४ हँ स्वनेगु (तालको ज्ञान भएपछि गर्ने पूजा) ६१

४.१.२.५ पिदानेगु (बाहिर निकाल्ने दिन) ६१

४.१.२.६ द्यः ल्हाय्गु (नासःद्यःको प्रार्थना गर्नु) ६२

४.१.२.७ विश्राम ६२

४.१.२.८ नासःद्यःलिततय्यंकेगु (नासःद्यःफिर्ता पठाउनु) ६३

४.१.२.९ घण्टी ६३

४.१.३ भेषभूषा तथा आभूषण ६४

४.२ देवी प्याखँ (देवी नाच तथा महाकाली नाच) ६५-७९

४.२.१ परिचय तथा ऐतिहासिकता ६६

४.२.२ वार्षिक कार्यक्रम ७०

४.२.२.१ नासःद्यः सालहय्गु (नासःद्यःको आह्वान) ७१

४.२.२.२ घंगला लहःल्याय्गु (घुंगरु दिने दिन) ७१

४.२.२.३ हँ स्वनेगु ७२

४.२.२.४ पिदानेगु पूजा (बाहिर निकाल्ने दिन) ७२

४.२.२.५ चर्थी (समापन) ७२

४.२.२.६ द्यःल्हाय्गु (नासःद्यःको प्रार्थना गर्नु) ७३

४.२.३ कवंचा प्याखँ (कंकाल नाच) ७४

४.२.४ ख्या प्याखँ (ख्याक नाच) ७५

४.२.५ सिंचा प्याखँ (जंगली नाच) ७६

४.२.६ शेरसिंह प्याखँ (शेरसिंह नाच) ७७

४.२.७ म्हेखा प्याखँ (मयूर नाच) ७७

४.२.८ भेषभूषा तथा आभूषण ७७

४.३ भैल प्याखँ (भैरव नाच) ७९-९१

४.३.१ परिचय तथा ऐतिहासिकता ७९

४.३.२ कवंचा प्याखँ (कंकाल नाच) ८५

४.३.३ ख्या प्याखँ (ख्याक नाच) ८६

४.३.४ खिचा प्याख (कुकुर नाच) ८६

४.३.५ शेरसिं प्याखँ (शेरसिंह नाच) ८७

४.३.६ वार्षिक कार्यक्रम ८७

४.३.६.१ छुं पूजा तथा ग्व पूजा (शुरुमा गरिने पूजा) ८७

४.३.६.२ क्षमा पूजा ८८

४.३.६.३ हाङा पूजा ८८

४.३.६.४ पिदानेगु पूजा (बाहिर निकाल्ने दिन) ८८

४.३.६.५ चर्थी (समापन) ८९

४.३.६.६ द्यः ल्हाय्गु (नासःद्यःको प्रार्थना गर्नु) ८९

४.३.६.७ सामयिक पूजा ८९

४.३.७ भेषभूषा तथा आभूषण ८९

४.४ नागाचा प्याखँ (राधाकृष्ण नाच) ९१-९८

४.४.१ परिचय तथा ऐतिहासिकता ९१

४.४.१.१ महादेव पार्वती प्याखँ (महादेव पार्वती नाच) ९३

४.४.१.२ राधाकृष्ण प्याखँ (राधाकृष्ण नाच) ९४

४.४.२ वार्षिक कार्यक्रम ९५

४.४.२.१ नासःद्यः सालहय्गु (नासःद्यःको आह्वान गर्नु) ९६

४.४.२.२ पिदानेगु (बाहिर निकाल्ने दिन) ९६

४.४.२.३ नासःद्यःलिततय्यंकेगु (नासःद्यःफिर्ता पठाउनु) ९७

४.४.२.४ चर्थी (समापन) ९७

४.४.३ भेषभूषा तथा आभूषण ९७

४.५ माक प्याखँ (बाँदर नाच) ९८-१०१

४.५.१ परिचय तथा ऐतिहासिकता ९८

४.५.२ वार्षिक कार्यक्रम १००

४.५.२.१ नासःद्यः सालहय्गु (नासःद्यःको आह्वान) १००

४.५.२.२ क्षमा पूजा १००

४.५.२.३ हँ स्वनेगु पूजा १००

४.५.२.४ पिदानेगु पूजा (बाहिर निकाल्ने दिनगरिने पूजा) १०१

४.५.२.५ चर्थी (समापन) १००

४.५.३ भेषभूषा तथा आभूषण १०१

४.६ हनुमान प्याखँ (हनुमान नाच) १०१-१०२

४.६.१ परिचय तथा ऐतिहासिकता १०२

४.६.२ भेषभूषा तथा आभूषण १०२

४.७ लाखे प्याखँ (लाखे नाच) १०२-१०३

४.७.१ परिचय तथा ऐतिहासिकता १०३

४.७.१ भेषभूषा तथा आभूषण १०४

पा‘‘चौ - अध्याय १०५-११२

नासःद्यः र नृत्यबीचको सम्बन्ध १०५

५.१ नासःप्वा (प्वालको रुपमानासःद्यः) १०६

५.२ मानवीय रुपमा नासःद्यः १०६

५.३ बाजाको रुपमा नासःद्यः १०६

छैटौं – अध्याय ११३-१२०

उपसंहार ११३

६.१ सारांश ११३

६.२ निश्कर्ष ११६

६.३ सुझाव ११८

परिशिष्ट १२१

शब्दावली १२५

चित्र फलक १३०

सन्दर्भ सामग्रीहरु १४२

नेपालको नक्सा

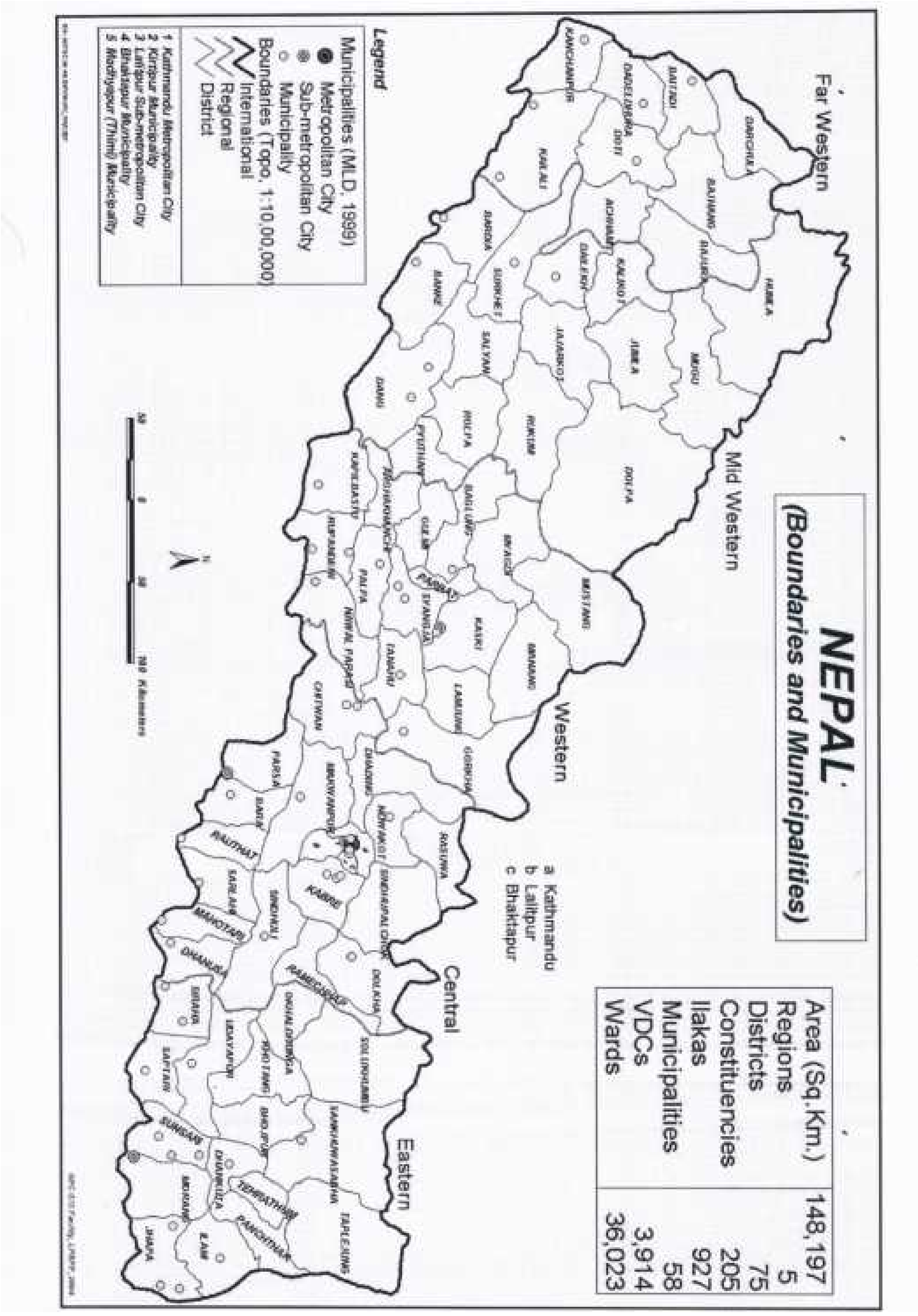

NEPAL
(Boundaries and Municipalities)
Area (Sq.Km.) 148,197
Regions 5
Districts 75
Constituencies 205
Ilakas 927
Municipalities 58
VDCs 3,914
Wards 36,023
Far Western
Mid Western
Western
Central
Eastern
a Kathmandu
b Lalitpur
c Bhaktapur
Legend
Municipalities (MLD, 1999)
Metropolitan City
Sub-metropolitan City
Municipality
Boundaries (Topo, 1:10,00,000)
International
Regional
District

भक्तपुर जिल्लको नक्सा

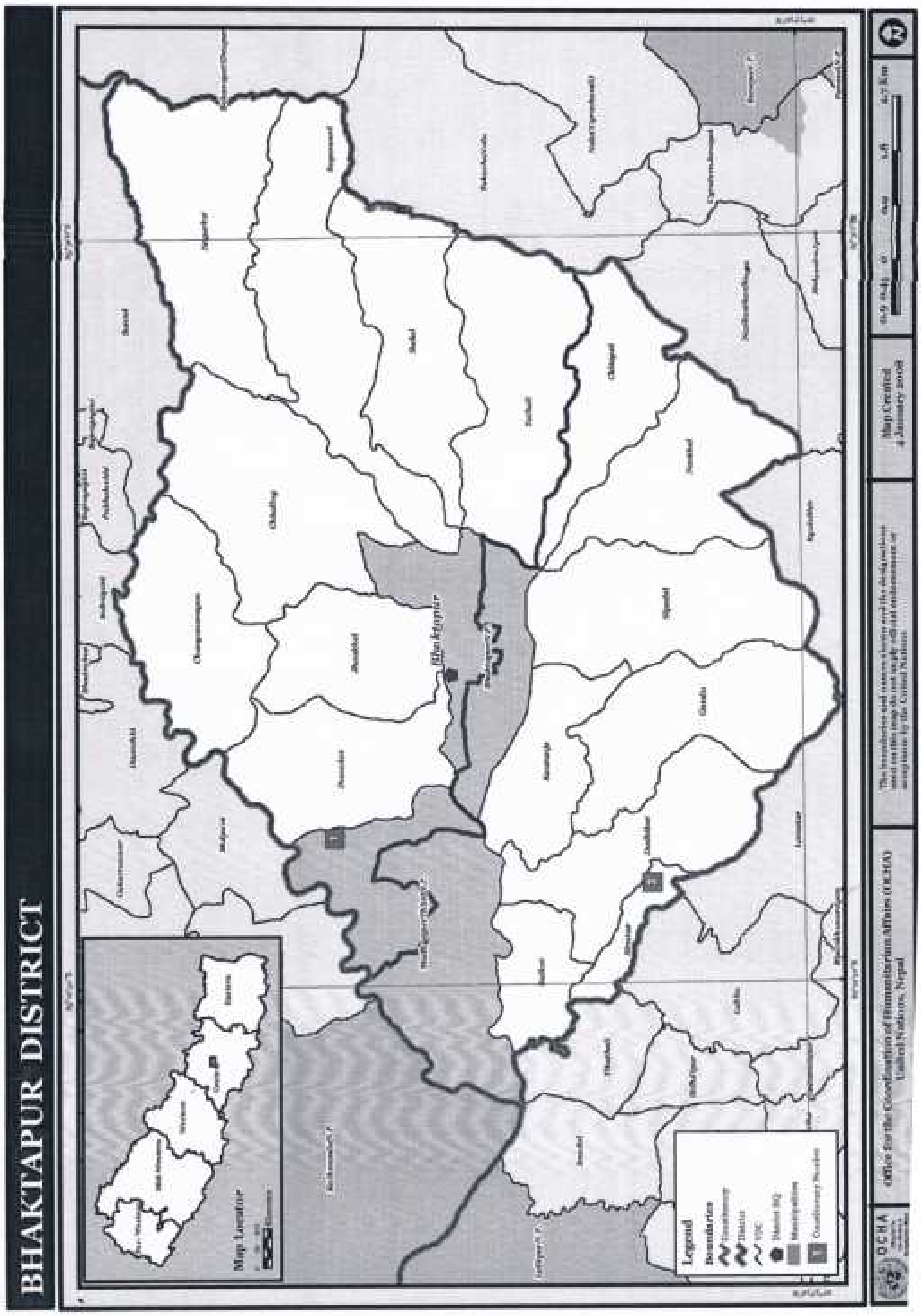

भक्तपुर नगरको नक्सा